

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ УКРАЇНИ

*Незалежна держава Україна – друга за площею країна сучасної Європи.
Завдяки своєму географічному розташуванню на сході європейського цивілізаційного простору
етнічні українські терени століттями перебували на зламі історичних подій.
Значну роль в історичних процесах відігравала найдавніша світова організація – Церква.
Починаючи з середніх віків українські простори були на перетині
наймогутніших релігійних сил Євразії й усього світу, що досі завзято змагаються за світове лідерство –
християнство (православ'я, католицизм і, згодом, протестантизм) чи мусульманство?
Через релігійні розбіжності починалися утиски місцевого населення, що неодноразово переростали у війни,
відбувалося винищення іновірців, а церковні ієрархи через свій вплив на паству
мали неабияку політичну вагу практично за будь-якого урядування, включно атеїстичне.*

Андрій Івченко
канд. геогр. наук,
стар. наук. співроб.
Інституту географії
НАН України,
м. Київ

У сучасній Україні, незважаючи на широкий спектр різноманітних церковних організацій, домінуючою релігією, як і в більшості країн Європи, є християнство. Близько 95 % із понад 34 000 релігійних громад у країні є християнські. Більшість наших співвітчизників історично сповідують православ'я, а найпотужнішою з православних конфесій в Україні є самокерована Українська православна церква (Московський патріархат), що має понад 12 800 приходів по всій країні. Українська православна церква Київського патріархату, яку православний світ вважає "неканонічною", має понад 5300 приходів по всіх регіонах країни. Також не визнана "канонічною" Українська автокефальна православна церква репрезентує 1200 громад, переважно розташованих у західних областях України. У порівнянні з перерахованими православними церквами досить малочисельними є гнані свого часу Російською імперією старообрядці, які протягом століть знаходили притулок на українських прикордонних землях, – їхні громади, яких нараховується понад півсотні, розташовані переважно в Чернівецькій, Одеській та Вінницькій областях.

Другим за кількістю релігійних громад (близько 9500) напрямом християнства в Україні є протестантизм із численними представниками кількох найпоширеніших течій – баптисти, п'ятидесятники, харизмати, адвентисти, лютерани, кальвіністи тощо.

Католицькі церкви за числом релігійних громад (близько 5000) посідають третє місце за значущістю серед поширених в Україні напрямків християнства. Передусе серед них католицизм східного обряду або греко-католицизм. Заборонена в повоєнні радянські часи Українська греко-католицька церква стрімко відродилася в останні десятиліття (є найбільшою помісною католицькою церквою східного обряду) і на її частку доводиться більше десятини загальної кількості релігійних громад країни (понад 3800), розташованих переважно в Галичині та деяких інших західних регіонах країни. У роки незалежності поступово відроджується і католицизм латинського обряду з нинішніми (понад 1000) приходами Римсько-католицької церкви. Вони сконцентровані переважно у Правобережній Україні та зазвичай опікуються польською філією Ватикану.

Завдяки Церкві на українських просторах із часів приходу сюди християнства з'явилися сотні тисяч храмів. Численні війни, міжконфесійні протистояння, атеїстичні примхи, просто плін часу та людська недбалість перетворили неповторну спадщину культової архітектури на доволі мозаїчну і фрагментарну. Але навіть невелика децима збережених святинь-пам'яток прикрашають українські ландшафти, милують око і тішать душі не тільки вірян. Поруч з ними останнім часом постають нові та відтворені храми.

Серед десятків тисяч розпорошених на теренах сучасної України православних соборів і церков вашій увазі пропонуємо фото-карту України з зображеннями найбільш знакових божниць з кожного адміністративного регіону країни та стислу інформацію про місце розташування святини, історію її будівництва та існування, конструктивні особливості та оздоблення. Храми представляють всі практикуючі православні релігійні конфесії.

Православні храми України

Фото-карта «Православні храми України»

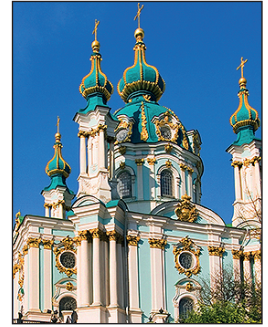
- 1 – Андріївська церква (м. Київ); 2 – Свято-Преображенський кафедральний собор (м. Вінниця); 3 – Свято-Троїцький кафедральний собор (м. Луцьк); 4 – Свято-Троїцький собор (м. Новомировський); 5 – Спасо-Преображенський собор (м. Донецьк); 6 – Свято-Василівський собор (м. Овруч); 7 – Церква Покрова Пресвятої Богородиці (м. Ужгород); 8 – Свято-Покровський кафедральний собор (м. Запоріжжя); 9 – Кафедральний собор Покрови Пресвятої Богородиці (м. Івано-Франківськ); 10 – Кафедральний собор Свято-Різдва Пресвятої Богородиці (м. Кропивницький); 11 – Свято-Вознесенський собор (м. Олександрівськ); 12 – Церква Святого Великомученика Георгія Змієборця (м. Львів); 13 – Кафедральний собор Касперівської ікони Божої матері (м. Миколаїв); 14 – Спасо-Преображенський кафедральний собор (м. Олександрівськ); 15 – Спасо-Преображенська церква (с. Великі Сорочинці); 16 – Свято-Воскресенський кафедральний собор (м. Рівне); 17 – Спасо-Преображенський кафедральний собор (м. Суми); 18 – Церква Воздвиження Чесного Хреста (м. Тернопіль); 19 – Спасо-Преображенський собор (м. Ізюм); 20 – Святодухівський кафедральний собор (м. Херсон); 21 – Покровська церква-фортеця (с. Сутківці); 22 – Спасо-Преображенська церква (с. Мошпи); 23 – Успенський собор старообрядців (с. Біла Криниця); 24 – Спасо-Преображенський собор (м. Чернігів); 25 – Церква Воскресіння Христового (сел. Форос).

1. Місто Київ

Андріївська церква височіє на дніпровському виступі Старокиївського пагорба міста, де здавна за переказом стояв язичницький храм Перуна, а згодом Хрестовоздвиженська церква (XIII ст.).

Побудована 1753 р. на замовлення російської імператриці *Єлизавети Петрівни* за проектом зодчого *Б. Растреллі* під керівництвом архітектора *І. Мічуріна*. Андріївська церква являє собою цегельну (на будівництво витрачено близько 24 000 цеглин), оштукатурену, хрестову у плані однокупольну споруду, поставлену на двоповерхову будівлю-стилобат, прорізану широкими 3-маршовими чавунними сходами.

Стіни храму, декоровані пілястрами із чавунними позолоченими капітелями коринфського ордеру, завершені фронтонами з чавунними золоченими картушами з імператорським вензелем. Кутові пілони із трьох сторін прикрашені парами колон іонічного ордеру із позолоченими капітелями на високих п'єдесталах. Дивовижно ефектний силует і багатий зовнішній декор храму лаконічно доповнює внутрішнє убранство у близькому до рококо стилі, чудово прикрашене багатоярусним різьбленим золоченим орнаментальним іконостасом зі скульптурними і живописними творами. Андріївська церква є філією Національного заповідника «Софія Київська», де часто звучить класична музика і ледь не кожного дня службу богу правлять священики Української автокефальної православної церкви.

2. Вінницька область, місто Вінниця

Свято-Преображенський кафедральний собор розташований на правому березі річки Південний Буг, в стародавньому центрі Вінниці, де монахи ордену братів-проповідників побудували дерев'яний костел (1624) Домініканського кляштору, що входив до складу оборонного комплексу міста «Мури».

Сучасна споруда величного мурованого барокового костелу постала (1750–1770) за підтримки брацлавського земського судді *М. Прохольського* (архітектор *П. Фонтана*). Первісний домініканський костел являв собою цегельну, прямокутну у плані, 3-навову 6-стовпну базиліку, парадний фасад якої фланкують дві стрімкі триярусні вежі дзвіниць.

Домініканський монастир був скасований (1831) за часів Російської імперії, переданий православному духовенству, а в костелі влаштований і освячений (1833) Преображенський собор. За радянської доби собор перетворювали на склад, спортзал, зал органної та камерної музики, а нині Свято-Преображенський кафедральний собор (пам'ятка архітектури національного значення) є головним храмом Вінницької єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

3. Волинська область, місто Луцьк

Свято-Троїцький кафедральний собор є архітектурною домікантою сучасного міського центру Волині. Він розташований на теренах колишнього Луцького кляштору бернардинів, який власним коштом зафундувала (1643) дружина луцького земського судді *Агнешка Станішевська*.

Мурований бернардинський костел Святого Хреста побудований (1754–1792) за проектом архітектора *П. Гижичького*, являє собою 3-навову базиліку з трансептом і прямокутною в плані апсидою. Бернардинський кляштор був скасований (1853), а за чверть сторіччя їхній костел перебудований (1876–1879) на православний собор (загалом на перебудові було задіяно 13 різних архітекторів та проектантів), освячений (1880) на честь Святої Трійці. При трансформації храму на перехресті нефи і трансепту поставлено велику восьмигранну баню, вкриту ребристою півсферою куполу, а парадний західний фасад над нартексом прикрасився одноярусною дзвіницею.

За радянської доби православний собор лишався діючим, а після здобуття незалежності перетворився на Свято-Троїцький кафедральний собор (пам'ятка архітектури національного значення) Луцької і Волинської єпархії Української православної церкви Київського Патріархату.

4. Дніпропетровська область, місто Новомосковськ

Свято-Троїцький собор – найбільший збережений в Україні дерев'яний храм XVIII ст., розташований на правому березі широкої пригирлової частини долини річки Самара.

Побудований (1772–1781) біля Самарської паланки (полкового укріплення) Нової Січі за ініціативи кошового **І. Ченігу**, самарського полковника **А. Головатого** та інших представників козацької старшини за проектом і під керівництвом слобожанського майстра **А. Погребняка**. Собор, складений на високому цегляному фундаменті (площею понад 500 м²) з чотиригранних дубових балок, скріплених дубовими тиблями або нагелями, являє собою єдиний в українському дерев'яному зодстві приклад хрещатого, 9-камерного 9-главого храму. Найвища з дев'яти 4-ярусних башт собору (заввишки близько 65 м) традиційно розташована в центрі композиції, чотири нижчі відповідно до сторін світу розміщені по боках, а чотири найнижчі знаходяться між ними. Свято-Троїцький собор Дніпропетровської єпархії Української православної церкви Київського Патріархату за радянської доби двічі закривали. Він оспіваний у романі видатного українського радянського письменника **О. Гончара** «Собор» (1968).

5. Донецька область, місто Донецьк

Спасо-Преображенський собор – кафедральний православний храм на честь Преображення Господнього.

Побудований (1993–2008) на центральній вулиці міста на правому березі Кальміусу на місці і за зразком однойменного собору архітектора **К. Тона** (1886), зруйнованого запланованим вибухом у 1931 р. задля отримання будівельних матеріалів. Будівля відновленого храму (архітектор **В. Ануфрієнко**) гармонійно поєднує стильові мотиви російського класицизму з елементами, притаманними українській архітектурі. В оформленні фасадів використані фактурна штукатурка, гранітні і мармурові блоки; головний і бічні входи прикрашають барельєфні зображення христів. Головною атракцією внутрішнього оздоблення є величні різьблені золочені барокові іконостаси – центрального і в двох бічних прибудовах з мальовничими іконами. Триярусну дзвіницю собору вінчає довгастий купол зі шпилем, на третьому ярусі встановлені куранти, нижче – дзвони. Перед дзвіницею Спасо-Преображенського собору – головного храму Донецької і Маріупольської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату – встановлена (2002) подарована київською владою колона з бронзовою статуєю Архистратига Михаїла, що раніше прикрашала площу Незалежності в Києві.

6. Житомирська область, місто Овруч

Свято-Василівський собор – історико-архітектурна і сакральна пам'ятка на високому лівому березі річки Норин в середмісті Овруча, один з найдавніших українських храмів з легендарною (понад 1000-літньою) історією. Вважається, що на цьому місці постав (997) перший дерев'яний християнський храм древлянського куточка Полісся.

Мурована божниця збудована (1190) древлянським князем **Рюриком Ростиславовичем**, була зруйнована (1321) литовським князем **Гедиміном**. Теперішній храм являє реконструкцію, здійснену (1907–1909) російським архітектором **О. Шусевим**, а саме типову для давньоруських часів 4-стовпну 3-апсидну хрестово-купольну одноглаву величну споруду, до західного (парадного) фасаду якого примикають дві круглі у плані вежі (унікальні для культових будівель XII ст.), всередині обладнані сходами на верхні поверхи. На відновлення святині православ'я на Русі в місті Овручі Волинської губернії кошти збиралися по всіх теренах імперії, а її урочисте відкриття відбулося (1911) за участі російського імператора **Миколи II**, прем'єр-міністра **П. Столипіна**, церковного керівництва і понад 30 тисячі жителів регіону.

Нині собором опікується розташований поруч Свято-Василівський жіночий монастир Овруцької єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

7. Закарпатська область, місто Ужгород

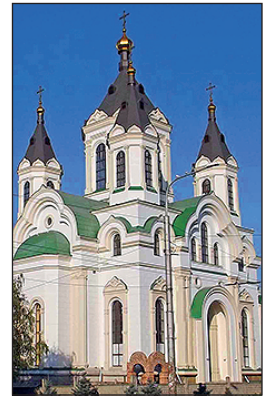
Церква Покрова Пресвятої Богородиці – православний храм у в центральній частині Ужгорода на Православній набережній лівого берегу річки Уж.

Побудований (1930) за ініціативи представників російської еміграції (Ужгородська православна громада на той час складала близько 250 осіб) на території тодішньої Чехословаччини як «Православний храм-пам'ятник російським воїнам, убитим у Велику війну» і присвячений загиблим воїнам у Карпатах у Першу світову війну (1914–1918). Будував церкву на зібрані громадою гроші протоієрей **В. Коломацький** за проектом інженера-будівельника **В. Талалаєва**, витриману в стилі московського храмового будівництва за зразком церкви Вознесіння Господнього в селі Коломенське під Москвою. У радянські часи в храмі перебував музей атеїзму і історії релігії, а нині це шанована містянами церква Мукачівської і Ужгородської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

8. Запорізька область, місто Запоріжжя

Свято-Покровський кафедральний собор, що прикрашає центральну площу старого міста, розташований на лівому березі Дніпра неподалік від острова Хортиця. На цьому місці стояла дерев'яна Покровська церква (від 1778 р.) Олександрівської фортеці, а згодом Олександрівський кафедральний собор (1886–1891) міста Олександрівськ (нині – Запоріжжя), зруйнований за радянської влади (1930-ті).

Храм був відтворений (1993–2007) за проектом архітектора **Д. Романова** на основі дослідження матеріалів історичних архівів. Свято-Покровський кафедральний собор нині являє собою 3-навову 5-банну хрестоподібну в плані (38 x 18 м) храмову споруду (заввишки 53 м), орієнтовану на північний захід – південний схід. Його багатошаровий обсяг, досягнутий за рахунок невеликого виносу окремих частин споруди і широких декоративних карнизів, створює візуальну легкість загального образу та милує око своїм силуетом. Архієрейський собор Запорізької єпархії Української православної церкви Московського Патріархату є пам'яткою архітектури та містобудування місцевого значення.

9. Івано-Франківська область, місто Івано-Франківськ

Кафедральний собор Покрови Пресвятої Богородиці, більше відомий як «Вірменський костел Непорочного Зачаття Найсвятішої Диви Марії», розташований у самому середмісті Івано-Франківська біля площі Ринок.

Храм, заснований **Ю. Потоцьким** – великим коронним гетьманом і власником міста Станіслава, побудований (1743–1763) за проектом німецького архітектора **Й. Шільцера** коштом численних вірменської та єврейської міських громад. Являє собою цегляну, 3-навову базиліку з трансептом, за периметром розчленовану пілястрами іонічного ордеру і завершену карнизом, а головний фасад увінчаний з трикутним фронтоном, фланкований двома круглими баштами. Собор є взірцем стилю бароко, в оформленні інтер'єру храму використані іонічний ордер, а також дерев'яна скульптура, що належить різцю **М. Полейовського**, фрески на карнизі центрального вівтаря та трансепту виконані **Я. Солецьким**. За радянських часів у храмі розміщалися майстерні художників, потім експозиція музею релігії і атеїзму. Кафедральний собор Покрови Пресвятої Богородиці Івано-Франківської єпархії Української автокефальної православної церкви визнаний пам'яткою архітектури національного значення.

10. Кіровоградська область, місто Кропивницький

Кафедральний собор Свято-Різдва Пресвятої Богородиці на честь Володимирської ікони Божої Матері. Розташований на схилі правого берега річки Інгул у середмісті Кропивницького неподалік від фортеці Святої Єлизавети.

Грецькі купці ще в 1-й половині XVIII століття побудували тут дерев'яний храм, освячений 25 вересня 1766 року в пам'ять царя **Костянтина** (звідси друга назва – Грецька церква). На його місці постав (1812) мурований храм в неокласичному стилі, збудований на честь перемоги над **Наполеоном**, який згодом був збільшений (1898). Нині собор являє собою кам'яну, прямокутну в плані, 8-стовпну одноглаву з напівкруглою апсидою споруду з трансептом: на бічних (південному і північному) фасадах виділені чотириколонні портики коринфського ордеру, увінчані трикутними фронтонами. Купол напівсферичний на високому циліндричному барабані із чітким ритмом чергування великих вікон. Кафедральний собор Свято-Різдва Пресвятої Богородиці Кіровоградської і Новомиргородської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату – єдиний міський храм, що за всю власну історію жодного разу не припиняв своєї діяльності.

11. Луганська область, місто Олександрівськ

Свято-Вознесенський собор розташований на лівому березі річки Лугань, в центральній частині міста Олександрівська, поруч з колишнім маєтком вихідця із сербських граничарів, бригадира **К. Юзбаша**, одного з перших військових поселенців Слов'яносербії.

Побудований (1785–1791) за сприяння **Костянтина Юзбаша** на місці дерев'яної Вознесенської церкви (1772) – первинного храму поселення. Собор являє собою муровану з цегли, квадратну у плані, хрестово-купольну 4-стовпну 7-банну з квадратною апсидою і ледь виступаючими раменами споруду, в стильових формах класицизму з додаванням псевдомосковських і готичних елементів. У інтер'єрі (де фрагментарно збереглися розписи і ліплення XIX ст.) чотири поєднані арками пілони підтримують центральний циліндричний підбанник (єдиний світловий у храмі) з гранчатою цибулиноподібною банею, а наріжні восьмигранні підбанники і маленькі циліндричні (над притвором і апсидою) – глухі декоративні. За радянської доби Свято-Вознесенський храм деякий час лишався ледь не єдиним діючим на Луганщині, а нині один із найдавніших храмів Лугансько-Алчевської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

12. Львівська область, місто Львів

Церква Святого Великомученика Георгія Змієборця – православний храм на правому березі річки Полтва в центрі Львова, єдиний в місті приклад архітектури в неовізантійському (візантійсько-романському) стилі, характерному для Буковини. Побудований (1897–1901) за проектом віденського архітектора **Г. Захса** з червоної цегли і тесаного білого теребовлянського каменю. Основу композиції складає грецький хрест; центральний обсяг увінчаний куполом візантійської форми; головний фасад прикрашений чотирма квадратними в плані вежами, що служать дзвіницями. Внутрішнє оздоблення церкви виконано віденськими та місцевими львівськими майстрами за проектом художника **К. Йобста**, 4-ярусний іконостас вирізьблений **К. Вормундом** і розписаний **Ф. фон Шиллером**. Двоюрисна плебанія, збудована в подібній з храмом будівельній техніці, утворює з ним єдиний архітектурний ансамбль. Нині Храм Святого Георгія – кафедральний собор (з 1992) Львівської і Галицької єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

13. Миколаївська область, місто Миколаїв

Кафедральний собор Касперівської ікони Божої матері – храм на лівому березі річки Інгул, названий на честь чудотворної ікони, найбільш шанованої на півдні України, завезеної до Херсонської губернії (1590-ті) з Трансильванії.

Основний об'єм собору побудований (1904–1908) в центрі міста за проектом архітектора **Ф. Еппінгера** під керівництвом архітектора **Є. Штукенберга**, зведено дзвіницю та завершені інтер'єри (1909–1915). Собор складений з вапняку, витягнутий прямокутник в плані (45×22 м) і зорієнтований по лінії захід–схід. Східна стіна завершується трьома півкруглими апсидами, на західному боці над входом надбудована дзвіниця (заввишки 45 м), увінчана шатровою покрівлею в стилі московської архітектури XVII ст. По боках храм обрамляють декоративні бані на різновисоких барабанах, що оточують головний купол. За радянської влади церкву передано під клуб суднобудівного заводу ім. 61 Комунара (1934), а за незалежності повернуто релігійній громаді. Від 1992 р. – головний собор Миколаївської та Богоявленської єпархії Української православної церкви Київського Патріархату.

14. Одеська область, місто Одеса

Спасо-Преображенський кафедральний собор – найбільший православний храм Одеси.

Побудований (1795–1808) на Соборній площі (тодішній головній площі міста). Згодом на захід від церкви за проектом **Дж. Франоллі** добудована (1825–1837) 4-ярусна дзвіниця, об'єднана зі старою церквою (1870–1880) трапезною частиною собору. Архітектурні примхи храму, обумовлені багатократними добудовами, виправлені при реконструкції (1900–1903), що передбачала зміну фасадів, значну перебудову інтер'єрів, добудову двох бічних куполів, портика до східного фасаду, прикрашення дзвіниці тощо. За цієї перебудови собор став головним храмом Новоросійської губернії (розміри в плані – 90×45 м, а висота дзвіниці – 72 м), що вмщував одноразово до 10 тис. осіб. За радянської влади собор зруйновано вибухом (1936), а за часів незалежності відбудовано (1996–2010) добродійною організацією Чорноморським православним фондом на пожертви фізичних та юридичних осіб. Нині Спасо-Преображенський кафедральний собор є головним храмом Одеської та Ізмаїльської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

15. Полтавська область, Миргородський район, с. Великі Сорочинці

Спасо-Преображенська церква розташована на правому березі річки Псел.

Збудована (1718) власним коштом миргородського полковника і майбутнього гетьмана **Данила Апостола** (як майбутня фамільна божниця-усипальниця). Добудована (1732) церква являла собою цегельну, оштукатурену, хрестову в плані споруду, первісно 9-главу, а нині 5-главу – після пожежі (1811) чотири кутові глави втрачені. Конструктивна система храму наслідує у мурованому культовому будівництві прийоми дерев'яного народного зодчества. Головною атракцією інтер'єру є надзвичайно вишуканий 17-метровий (7-ярусний) майстерно вирізьблений з дерева іконостас з понад сотнею ікон (реставрований в 1980–1990-ті), що займає всю 23-метрову ширину храму і складається з головного (центрального) іконостасу та двох у бічних вівтарях.

Нині церква Спаса Преображення визнана пам'яткою архітектури національного значення, підпорядкована Полтавській і Миргородській єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

16. Рівненська область, місто Рівне

Свято-Воскресенський кафедральний собор – історичний головний православний храм Рівного, розташований на правому березі річки Устя в центрі міста.

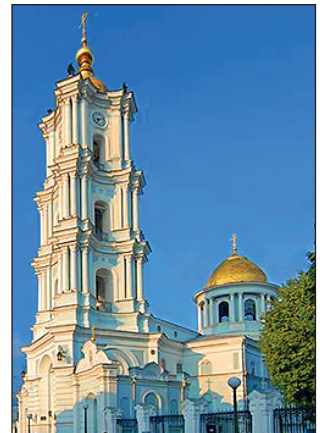
Мурований храм побудовано (1890–1895) на місці дерев'яної церкви Воскресіння Христового, заснованої (1580) княгинею *Марією Невецицькою-Рівненською*. Собор цегляний, складної об'ємної композиції, хрестово-купольний 4-стовпний 3-апсидний з рустованими і декорованими фасадами, завершений п'ятьма шоломоподібної форми куполами з маківками на гранчастих барабанах. Над об'ємом притвору розташована дзвіниця – ажурна цегляна надбудова арочної форми з завершенням у вигляді маківки. Багато декоровані перспективні портали входів у собор з західного, північного та південного боків. З правої сторони від головного входу та у вівтарній частині собору влаштовані закриті сходи до підземного храму. Нині Свято-Воскресенський собор є кафедральним Рівненської єпархії Української православної церкви Київського патріархату (верхній храм – другий кафедральний собор) та Рівненської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату (нижній храм).

17. Сумська область, місто Суми

Спасо-Преображенський кафедральний собор розташований на правому березі річки Псел, у гирлі річки Сумка, де на теренах фортеці була заснована (1653) перша дерев'яна соборна церква Преображення Господня.

Побудований (1776–1788) мурований собор набув сучасного вигляду після реконструкції (1882–1892) за проектом архітектора *М. Ловцова*, що сприяло збільшенню розмірів божниці та її помітності через прибудову (1885) високої 56-метрової 5-ярусної дзвіниці. Собор являє собою однобаневу, хрещату у плані і видовжену з заходу на схід споруду з центральним 8-гранним об'ємом, перекритим еліпсоїдною позолоченою банею на циліндричному світловому підбаннику, і масивною півкруглою апсидою, оточеною обхідною галереєю. Архітектура собору витримана у стилістичних формах історизму з поєднанням класицистичної структури і декору з неороманськими і необароковими елементами. Собор, віднесений до пам'яток архітектури національного значення, є одним з двох головних регіональних храмів Сумської і Охтирської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

18. Тернопільська область, місто Тернопіль

Церква Воздвиження Чесного Хреста – найдавніший храм міста, пам'ятка архітектури національного значення.

Вперше згадується (1570) у грамоті князя *В. Острозького*. Розміщена на лівому березі річки Серет в районі Підзамче біля східного краю дамби Тернопільського ставка (звідси друга назва – Надставна церква). Згодом до західного фасаду прибудована (1627) 3-ярусна оборонна вежа-дзвіниця, про що свідчить кам'яна різьблена таблиця з написом над вхідним порталом храму. Споруда має ознаки візантійсько-романського і староруського стилів та ренесансу. Зведена з пісковика, тридільна, складається з прямокутної в плані нави, квадратного і рівно-широкого з навою бабинця з двома ярусами башти над ним і напівкруглої апсиди (чим відрізняється від інших культових оборонних споруд Поділля). Храм Воздвиження Чесного Хреста належить Тернопільській єпархії Української автокефальної православної церкви.

19. Харківська область, місто Ізюм

Спасо-Преображенський собор розташований на правому березі річки Сіверський Донець на північному схилі гори Крем'янець.

Збудований (1684) коштом полковників *К. Донця-Захаржевського* та *Ф. Шидловського*, собор вважається ледь не найстарішою мурованою спорудою міста та Слобожанщини. Храм постав майже одночасно з фортецею і був складовою частиною фортифікації. Згодом божницю розширили прибудовою (1846–1866) притвору і дзвіниці з західної сторони, пізніше – перебудували (1902–1903) за проектом інженера *М. Ловцова*, що значно змінило архітектурний силует споруди. Сучасного (первісного) вигляду храм набув після повоєнних відновлюваних робіт (1950-ті). Собор являє собою цегляний (з застосуванням в оздобленні лекальної цегли і місцевого вапняку), хрещатий 5-дільний, з гранчастими раменами, 5-банний храм (заввишки 35 м).

Ізюмський Свято-Преображенський собор – пам'ятка архітектури національного значення часів формування слобожанської архітектурної школи, підпорядкований Харківській і Богодухівській єпархіям Української православної церкви Московського Патріархату.

20. Херсонська область, місто Херсон

Святодухівський кафедральний собор стоїть на правому березі Дніпра.

Заснований (1804) на Привозному майдані (звідси друга назва – Привозна церква), коли Херсон поволі перетворювався на значне торговельне місто одночасно з морським і річковим портами. Будівництво храму в ім'я Зішестя Святого Духу, що мав сягати 27-метрової висоти за проектом губерньського архітектора **В. Ярославського**, через постійний брак коштів тривало майже три десятиліття (до 1836). Згодом до первинно хрестоподібної церкви прибудували (1907) трапезну частину та збудували (1995) нову 3-ярусну дзвіницю. Собор являє собою прямокутну в плані, 4-стовпну центрально-купольну 3-навову муровану з цегли споруду, в центрі якої на чотирьох потужних опорних стовпах міститься світловий 8-гранний підбанник, завершений масивною півсферою куполу заввишки 19,7 м. За радянської доби храм не діяв (1926–1944), а в повоєнні роки церква перетворюється на кафедральний собор (1947). Нині – це головний храм Херсонської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

21. Хмельницька область, Ярмолинецький район, село Сутківці

Покровська церква-фортеця розташована на лівому березі річки Ушиця і попервах (з XIV ст.) виконувала функції своєрідного донжону, що боронив мешканців Сутківців та округи в часи небезпеки.

Згодом, коли на сусідньому пагорбі постала більш простора мурована фортеця, поодинокий донжон перебудували (1476) під церкву на честь свята Покрови. За об'ємно-планувальним архітектурним рішенням храм відносять до типу 4-конхових споруд, із центральним, майже квадратним, об'ємом (10×11 м) і чотирма пов'язаними з ним півкругами, що зовні нагадують фортечні вежі. Споруда мурована (зі стінами завтовшки 1,5 м), двоповерхова (з кам'яними сходами на верхній поверх в стіні); другий поверх використовувався виключно для оборони. Завдяки реконструкції (2006–2009) середньовічної пам'ятки за проектом реставраторів **Є. та О. Пляменицьких** храм додав майже метрової висоти (з безліччю бійниць у надбудові) та отримав гонтову покрівлю нового силуету. Покровська церква-фортеця, визнана архітектурною пам'яткою національного значення, нині є діючим музеєм і храмом Кам'янець-Подільської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

22. Черкаська область, Черкаський район, село Мошни

Спасо-Преображенська церква стоїть на лівому березі річки Вільшанка.

Побудована (1830–1839) за наказом генерал-губернатора Новоросії, графа **М. Воронцова** (для його палацового ансамблю на пагорбах Мошногірського кряжу) на місці старої (1709) дерев'яної церкви. Проект церкви, де дивовижно переплелися готичні і мавританські мотиви, створив тодішній міський архітектор Одеси **Г. Торічеллі**, будівництвом керував інженер **Т. Ступніков**. Церква являє собою цегельну, подібну до базилики із трансептом споруду, з величною вежею-дзвіницею (заввишки 44 м) над притвором. До широких сторін 8-гранного в плані середохрестя примикають із трьох сторін грановані капели; по три такі ж капели трохи менших розмірів прибудовані до бічних фасадів нави. Сучасний аскетичний інтер'єр контрастує з вигадливим фасадом. Спасо-Преображенський храм є унікальною архітектурною родзинкою Черкаської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

23. Чернівецька область, Глибоцький район, село Біла Криниця

Успенський собор старообрядців – колишній головний храм Білокриницької старообрядницької митрополії.

Побудований (1900–1908) на кошти московської купецької родини **Г. та О. Овсяннікових** за проектом віденського зодчого **В. Кліка**. Собор являє собою цегельну, хрестову в плані, 5-купольну споруду в стилі нового руського модерну. Потужний центральний цибулоподібний зелений купол на високому світловому циліндричному барабані над центральним найвищим обсягом храму оточений чотирма меншими куполами. На західній стороні собор видовженою навою поєднується з притвором на першому поверсі 4-ярусної дзвіниці стрімкого силуету з ефектним парадним входом до храму. У декорі собору використано різьблений камінь; багатобарвну керамічну мозаїку, глазуровану облицювальну цеглу. Інтер'єр прикрашений багатоярусним різьбленим іконостасом та окремими кіятами з іконами пензля володимирських, палехських і новгородських майстрів. Успенський собор передано (2001) Білокриницькому жіночому монастирю Київської архієпископії Російської православної старообрядницької церкви.

24. Чернігівська область, місто Чернігів

Спасо-Преображенський собор (Чернігівський Спас) знаходиться на найвищому горбі правого берегу Десни, в центральній частині колишнього князівського дитинця.

Будівництво храму започаткував (1033) чернігівський князь **Мстислав Володимирович** (Хоробрий). 3-метрової глибини фундаменти собору (завтовшки 3,5 м) складені з буттового каменю, майже 1,5-метрові стіни – з давньоруської цегли-плінфи з прошарками шматків пісковика на вапняковому розчині з традиційним додаванням керамічної крихти, а подальші добудови і ремонтні елементи – з тогочасної цегли. Інтер'єри обладнані мармуром, природним шифером (огороження хорів, капітелі, підп'ятники арок тощо). Первісно собор був хрестово-купольним, 8-стовпним 3-назовим 3-апсидним 5-банним, з нартексом, до якого з північної частини прилягала вежа зі сходами. Нині Чернігівський Спас – найстародавніша збережена автентична пам'ятка культової архітектури Київської Русі – є перлиною Національного архітектурно-історичного заповідника “Чернігів стародавній” та одним із діючих храмів Чернігівської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату.

25. Автономна Республіка Крим, Ялтинська міськрада, селище Форос

Церква Воскресіння Христового – головна культова атракція південного узбережжя Криму, розташована на стрімкій 400-метровій червоній скелі, біля гірського шляхового серпантину, на відстані 2 км від гірського перевалу Байдарські ворота (заввишки 503 м), завдяки чому храм надзвичайно ефектно виглядає звідусіль.

Побудований (1888–1892) на замовлення російського підприємця **О. Кузнєцова** за проектом академіка архітектури **М. Чагіна** на честь дивовижного спасіння імператора **Олександра III** і царської родини під час залізничної катастрофи (1888) на Слобожанщині. Церква являє собою муровану з плінфи і облицьовану світло-сірим інкерманським каменем 2-ярусну 9-главу, з напівкруглою апсидою і бічними галереями, споруду. До притвору із західного боку прибудована дзвіниця на візерунковому ганку з 8-гранним шатровим верхом. Церква була закрита (1924), деякий час використовувалася як ресторан, згодом перебувала в занедбаному стані. Нинішній, прискіпливо відновлений (2002) під патронатом Президента України **Леоніда Кучми**, храм Воскресіння Христового є прикрасою Сімферопольської єпархії Української православної церкви Московського Патріархату та однією з найважливіших атракцій багатьох екскурсійних маршрутів. ■

Фото-карта православних храмів України і фотографії до статті – Андрій Івченко

Собор святої Софії – Премудрості Божої, Софія Київська або Софійський собор – одна з найголовніших християнських святинь Східної Європи, історичний центр Київської митрополії. Сучасний вигляд Собору і Софійського монастиря відноситься до часів гетьмана **Мазепи** (кін. XVII – поч. XVIII століть). Київ, фото початку 1990-х років